

Judicial Challenges of Forming Political Crime Court: A Study of Practical Flaws In Political Crime Law and Criminal Procedure Law

Ali Shokri*

Mohammad Khalil Salehi**

Abstract

Although the political crime courts are mentioned in the country's constitution, after more than 40 years, the number of courts formed to deal with political crimes is still very limited. Although the definition of a political criminal and his rights have been studied by researchers, the current situation of political criminals in the process of criminal proceedings has received less attention. This research answers the question of whether the current procedural and substantive law has the power to protect the rights of political criminal by requiring the judicial authorities to form a political crime court? By examining the legal process of dealing with political crimes, it has been found that despite granting him special privileges in the process of investigation, the lack of differential procedure has caused the political criminal to enter the criminal process like other criminals. Despite the fact that the law of political crimes considers the determination of the motive of the perpetrator as a condition in political crimes, in practice, in the process of criminal investigation, there is no suitable platform for considering the determination of the motive of the perpetrator, as well as a suitable mechanism to defend his right in this process. And the silence of the legislator causes personal interpretations of the regulations by the judicial authorities, as a result of which there is no opportunity to form political courts.

* Ph.D. Candidate of Criminal Law and Criminology, University of Qom (Corresponding Author),
alishokri.k72@gmail.com

** Assistant Professor of Criminal Law and Criminology, University of Qom, mohamad.salehy@gmail.com

Date received: 16/09/2023, Date of acceptance: 21/10/2023

Keywords: Political Criminal, Criminal Procedural Law, Jury, Judicial Interpretation, Political Crime Court.

Introduction

During the ratification of the Constitution of Iran, unlike general crimes the proceedings of political crimes are open and held in presence of a jury, which shows the attention of the framers of the Constitution to the importance of differential procedure of it.

Although political crime has been defined in political law, in practice, adherence to this law by the courts has been very little, and despite the fact that according to the principles of the constitution, the said trials should be held open.

Various researchers have discussed the definition of political crime and its philosophy, as well as the special privileges and rights of the perpetrator of a political crime during the trial and during the punishment, and some others have discussed the legal background and The possibility of accepting the concept of political criminal in the Islamic government and its requirements have tried to explain the contents.

What has not been investigated in the meantime is to pay attention to the fact that in the current situation and assuming the acceptance of the current regulations and free from numerous non-legal obstacles in the establishment of a political crime court and considering the process of investigation and investigation specified in the procedural law. criminal and with the proposed definition of political crime, what gaps in the regulations have caused a barrier for holding political crime courts? In this research, an attempt was made to find an answer to the question of what inadequacies and deficiencies exist in the implementation of legal regulations by examining the regulations governing political crimes and the procedure.

This research has been devoted to the investigation of the definition of political crime and the practical problems of its legal definition and the implementation problems caused by this definition. Also, the process of dealing with political crime in the prosecutor's office and criminal court has been examined step by step and the problems caused by the ambiguity of procedural and substantive regulations have been counted.

Materials & Methods

The purpose of this research was to investigate the judicial challenges of forming a political crime court by emphasizing the implementation deficiencies of the political crime law and criminal procedure, and the main question in this research is: Do the legal provisions have implementation deficiencies for the formation of a political crime

court? And whether it seems necessary to identify the specific rules of differential handling of political crimes by examining the process of formal handling of political crimes?

Discussion & Result

As it was mentioned at the beginning, according to the definition of the political crime law, most of the criminal behaviors that can be included in the definition of political crime in common sense are excluded from the scope of its legal definition, and the crimes whose material element is mostly through linguistic expression have been identified as political crimes. This is despite the fact that, as mentioned in the practice of some other countries, crimes against public security can be considered under the definition of political crimes. For example: the crime of collaborating with hostile governments and being a member of opposition groups; In other words, the reason for not forming a political crime court is the narrow and limited definition of political crime.

Regarding the obstacles related to the proceedings in the prosecutor's office, the prosecutor as the representative of the government in the preliminary investigations of crimes with a political nature is always under suspicion of acting not unbiased. So investigations should be done in a way that prosecutor's power won't affect the impartiality of investigation.

Conclusion

At the stage of proceedings in the criminal court, although privileges have been counted for the accused, but in practice, political crime case is treated similar to other cases and the accused does not have a suitable platform practicing the rights in the proceedings, because in the preliminary session the court can decide on non-political nature of act, without considering the accused defence and the opinion of the jury, As a result, the defendant's right might be violated.

Regarding the jury, considering the recent decision of supreme court, which did not oblige the criminal court to comply with the opinion of this panel. It expanded the power of the court in making decision about the matter regardless of jury's comment.

Finally, it seems that the criminal procedure law and the political crime law in the current situation do not have the power to protect the perpetrators rights. Therefore, it

seems necessary to foresee the differential procedure in order to protect the rights of the accused in this process.

Bibliography

- Asgari , abdu al-reza , khosravi , Kazem , (2017) The Law of the Political Crime on the Basis of Article 168 of the Constitution of Islamic Republic of Iran , Criminal Law Doctrine 13
- Ghiyasi, Jalal al-din , (2019) , The method of interpretation of criminal rules , Qom , Bostan Ketab Publication
- Ingraham, B.L, and kazuhiko Tokoro. (1969) "Political Crime in the United States and Japan: A Comparative Study." Issues in Criminology 4, no. 2
- Kalantari , Kiumars , Parsa , Pejman, (2016) A New Approach to Political Crime Act , Andishmandan Hoghugh Quarterly 10
- Khaleghi , Ali , (2015) Criminal procedure , Tehran , Shahr Danesh Publication
- Khoda khah , Nasim , Noorbakhsh , Amirhossein (2018) ,Germany: Political crimes and offences ,Tehran , Cheragh Danesh Publication
- Majidi ,Seyed Mahmoud , (2007) Diagnosing political Crime and the effect of the Supreme Court's procedure on it in France, Legal research journal 12
- Masoud Hajiani , Mohammad Hasan Hasani , Seyed Morteza Razavi ,(2019) "Procedures of differential trial for political crimes in the Iranian judicial system" , Journal of Science and Advocacy 1 no. 2
- Mohajeri . Ali , (2018) , Procedure in Prosecutor's Office vol 1, Tehran , Fekrsazan Publication
- Mohajeri . Ali , (2018) , Procedure in Prosecutor's Office vol 2, Tehran , Fekrsazan Publication
- Mosadegh, Mohammad (2020) Criminal procedure , Tehran ,jungle Publication
- Rashidi , Ahmad , Khademi , Amin (2016) Political crime and challenges facing its definition in Iran , Political Studies Quarterly 32 , no 8
- Shahcheragh ,Seyed Hasan , Hasani ,Mohammad Hasan, Zolfaghari, Mahdi , (2022) , Investigating Political Crime from the Perspective of Iranian Criminal Law and Its Compliance with the American Legal System ,Journal of Studies in Islamic Law & Jurisprudence 14, no 27
- Sharifi , Mohsen (2020) Legislative Deficiencies of the Effective Jury in Iran's Legal System , Majlis & Rahbord Journal 26, no 100
- Stefani Gaston, Levasseur Georges , Bouloc Bernard , (2004) , Procedure penale , Translated by Dadban , Hasan Tehran , ATU Publication
- Woods, Robert Herbert. (1993) "EXTRADITION: EVALUATING THE DEVELOPMENT, USES AND OVERALL EFFECTIVENESS OF THE SYSTEM." Regent University of Law Review 3

چالش‌های قضائی تشکیل دادگاه جرم سیاسی: با تاکید بر نارسایی‌های اجرایی قانون جرم سیاسی و آیین دادرسی کیفری

علی شکری*

محمدخلیل صالحی**

چکیده

با وجود اینکه دادگاه‌های رسیدگی جرم سیاسی در قانون اساسی کشور مورد اشاره قرار گرفته است اما با گذشت بیش از چهل سال، همچنان تعداد دادگاه‌های تشکیل شده جهت رسیدگی به عناوین مجرمانه که وصف سیاسی دارند بسیار محدود و اندک است. اگر چه تعریف مجرم سیاسی و حقوق وی به تفصیل مورد بررسی محققین قرار گرفته است اما وضعیت فعلی مجرمین سیاسی در فرآیند رسیدگی کیفری کمتر مورد توجه پژوهشگران قرار داشته است و این پژوهش به این پرسش پاسخ می‌دهد که آیا قانون شکلی و ماهوی حاضر قدرت حفظ حقوق مرتکب جرم سیاسی از طریق الزام مقامات قضائی به تشکیل دادگاه جرم سیاسی را دارد؟ با بررسی روند قانونی رسیدگی به جرایم سیاسی، مشخص گردیده که علی‌رغم اعطا امتیازات خاص به وی در فرآیند رسیدگی، فقدان آیین دادرسی افتراقی مدون موجب شده تا مرتکب جرم سیاسی مانند مرتکبین سایر جرایم وارد فرآیند کیفری گردد. با وجود آن که قانون جرم سیاسی، احراز انگیزه مرتکب را در جرایم سیاسی شرط دانسته است، عملاً در فرآیند رسیدگی کیفری بستر مناسب جهت توجه به احراز انگیزه مرتکب و همچنین ساز و کار متناسب جهت دفاع از این حق وی در این فرآیند پیشبینی نشده است و سکوت قانون گذار

* دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه قم (نویسنده مسئول)، alishokri.k72@gmail.com

** استادیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه قم، mohamad.salehy@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۲۵، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۷/۲۹

موجب تفاسیر شخصی از مقررات توسط مقامات قضائی می‌گردد که در نتیجه آن مجالی برای تشکیل دادگاه‌های سیاسی به وجود نمی‌آید.

کلیدواژه‌ها: مجرم سیاسی، آیین دادرسی کیفری، هیئت منصفه، تفسیر قضائی، دادگاه جرم سیاسی.

۱. مقدمه

"رسیدگی به جرائم سیاسی و مطبوعاتی علنی است و با حضور هیأت منصفه در محاکم دادگستری صورت می‌گیرد. نحوه انتخاب، شرایط، اختیارات هیأت منصفه و تعریف جرم سیاسی را قانون بر اساس موازین اسلامی معین میکند"^۱. قانون اساسی هر کشور بیانگر مهم‌ترین دغدغه‌ها و بزرگ‌ترین اهداف و شیوه حکمرانی یک کشور است. در خلال تصویب قانون اساسی ایران، جرم سیاسی بصورت ویژه مورد توجه قرار گرفته و بر خلاف جرایم عمومی، رسیدگی به جرایم سیاسی را علنی و با حضور هیئت منصفه پیشبینی نموده است که این امر بیانگر توجه تدوین‌کنندگان قانون اساسی به اهمیت رسیدگی افتراقی به این جرم است. اما در مقام اجرای این اصل، جرایم سیاسی قریب به چهل سال مسکوت مانده و تعریف و کیفیت رسیدگی به آن توسط قانون‌گذاران ایرانی مشخص نگردیده که در نتیجه این امر، در طی این مدت هیچ دادگاهی جهت رسیدگی به جرم سیاسی تشکیل نشده است.

با تصویب قانون جرم سیاسی در سال ۱۳۹۵ اگرچه برای اولین بار جرم سیاسی مورد تعریف قرار گرفته است اما در عمل تمسک به این قانون توسط محاکم بسیار اندک بوده است و علی‌رغم اینکه حسب اصول قانون اساسی محاکمات مذکور می‌بایست علنی برگزار گردند، جرایم و مطبوعات و محافل حقوقی کمتر از تشکیل چنین دادگاه‌هایی مطلع می‌گردند. نتیجه‌ای که از این وضعیت به ذهن هر پژوهشگر حقوقی متبادر می‌شود آن است که امور کشور بقدری سامان یافته که هیچ بهانه‌ای برای اعتراض و انتقاد توسط افراد جامعه و نخبگان وجود ندارد یا موانعی بر سر راه تشکیل دادگاه‌های جرم سیاسی وجود دارد که موجب می‌گردد اعتراض و انتقاد افراد ذیل تعریف جرم سیاسی محسوب نگردیده و مطابق قواعد جرایم غیر سیاسی مورد محاکمه قرار گرفته است.

در طی سال‌های پیش و پس از تصویب قانون جرم سیاسی، پژوهشگران مختلف در خصوص تعریف جرم سیاسی و فلسفه آن و نیز امتیازات و حقوق خاص مرتکب بزه سیاسی در حین محاکمه و در خلال تحمل مجازات پرداخته‌اند و برخی دیگر راجع به پیشینه فقهی و

امکان پذیرش مفهوم مجرم سیاسی در حکومت اسلامی و بایسته های آن به تبیین مطالب مبادرت نموده اند.

آنچه در این میان کمتر مورد بررسی قرار گرفته، توجه به این امر است که در وضعیت موجود و با فرض پذیرش مقررات فعلی و فارغ از موانع متعدد غیر حقوقی در تشکیل دادگاه جرم سیاسی و در نظر داشتن فرآیند تحقیق و رسیدگی مصرح در قانون آیین دادرسی کیفری و با تعریف ارائه شده از جرم سیاسی، چه خلاهایی در مقررات موجب شده تا بستر مناسب جهت تشکیل دادگاه های جرم سیاسی به وجود نیاید؟ در این پژوهش تلاش گردیده با بررسی مقررات حاکم بر جرایم سیاسی و آیین رسیدگی به آن پاسخی برای این پرسش یافت که چه نارسایی ها و نواقصی در اجرای مقررات قانونی وجود دارد و این موارد چگونه مانع تشکیل دادگاه های جرم سیاسی می گردد؟ و آیا حل این نواقص نیازمند پیشبینی قواعد رسیدگی افتراقی و مجزا برای رسیدگی به جرم سیاسی است؟

بنابر مطالب بیان شده، این پژوهش به بررسی تعریف جرم سیاسی و ایرادات عملی تعریف قانونی آن و مشکلات اجرایی ناشی از این تعریف پرداخته شده است. همچنین فرآیند رسیدگی به جرم سیاسی در دادسرا و دادگاه کیفری مورد بررسی قدم به قدم قرار گرفته و مشکلاتی که ناشی از سکوت قانون گذار در رفع ابهام از مقررات شکلی و ماهوی حادث شده احصاء گردیده است.

۲. پیشینه تحقیق

درباره جرم سیاسی نگارندگان بسیاری به نقد و بررسی ماهیت این جرم و قانون جرم سیاسی پرداخته اند برای مثال می توان به مقاله جلیل محبی با عنوان "بایسته های تعریف جرم سیاسی در قاموس حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران" و نیز مقاله دادیار هادی و همکاران با عنوان "جرایم سیاسی و مصادیق آن در حقوق ایران و موازین بین المللی" و مقاله رضا مسافر با عنوان "جرم سیاسی در حقوق عمومی و حقوق کیفری" و همچنین مقاله "مطالعه تطبیقی تحول مفهوم جرم سیاسی در حقوق ایران و غرب" به قلم قدرت اله رحمانی اشاره نمود. تمایز عمده پژوهش حاضر در بررسی گام به گام ایرادات موجود در رسیدگی به جرم سیاسی در دادسرا و دادگاه کیفری بر اساس مقررات فعلی و نمایاندن موانعی است که از طریق سکوت و ابهام قانون و در نتیجه ایجاد بستر تفسیر های شخصی از آن، موجب عدم تشکیل دادگاه جرم سیاسی می گردد.

۳. مبانی مفهومی

با توجه به اینکه مجرمین سیاسی غالباً رفتارهای مجرمانه خود را علیه حاکمیت مرتکب می‌گردند بنابراین قانون‌گذاران در بحث تعریف جرم سیاسی به نوعی ذی نفع محسوب می‌شوند لذا با ملاحظه سیاست‌های کلی حکومت و مصالح و مفساد کشور داری اقدام به تعریف مفهوم جرم سیاسی می‌نمایند و همین امر سبب می‌گردد تا شبهه عدم رعایت بی‌طرفی دادستان به عنوان مدعی العموم در این جرایم تقویت گردد و به همین جهت تقریباً اکثر دول با این توجیه که مرتکبین جرایم سیاسی در کشورهای درخواست‌کننده استرداد بطور عادلانه محاکمه نمی‌شوند، با استرداد این افراد مخالفت می‌نمایند (Woods 1993, 58)

در این میان برخی ضوابط برای تعریف جرم سیاسی از سوی اندیشمندان ارائه گردیده که به شرح آتی به تحلیل آن پرداخته و سپس تعریف جرم سیاسی بر اساس قانون مصوب ۱۳۹۵ مجلس شورای اسلامی را مورد نقد و بررسی قرار گرفته است و در پایان بصورت تطبیقی به رویکرد برخی دیگر از کشورها در تعریف جرم سیاسی توجه شده است.

رایج‌ترین ضابطه جهت تعریف جرم سیاسی، ملاک قرار دادن نمود خارجی رفتار فرد یا نیت ارتکاب بزه توسط وی یا تلفیقی از این دو مورد است. عده‌ای بر این اعتقاد هستند که صرف نظر از نوع جرم ارتكابی، مادامی که فرد با اغراض سیاسی و غیر شخصی اقدامات مجرمانه را مرتکب شود رفتار وی مشمول تعریف جرم سیاسی می‌باشد. (رشیدی و خادمی ۱۳۹۵، ۱۳۷) انتقاد وارد شده بر این تعریف این است که هر رفتاری با اغراض سیاسی بدون توجه به تاثیر آن بر افکار عمومی و آسیب‌های ایجاد شده بر اثر ارتکاب آن به جامعه و آحاد مردم، جرمی سیاسی محسوب می‌گردد و این امر می‌تواند موجب تشدید رفتارهای خشونت‌بار و تروریستی به بهانه مبارزات سیاسی گردد.

در برابر این رویکرد، عده‌ای بدون توجه به نیت مرتکب از تحقق بزه و با توجه به نتایج حاصله از رفتار مرتکب، در خصوص سیاسی یا عمومی بودن ماهیت آن تصمیم‌گیری می‌نمایند بر این اساس در صورتی که رفتار مستقیماً منافع یا امتیازات که ماهیت سیاسی داشته یا موجودیت و تشکیلات سیاسی کشور را مورد لطمه قرار دهد به عنوان جرم سیاسی شناخته می‌شود. (همان، ۱۳۶) نقص بزرگ این ضابطه عدم توجه به نیت مرتکب است چه اینکه در بسیاری از موارد مرتکب با مقاصد شخصی اقدام به ارتکاب جرایمی همچون سو قصد به جان نماینده حاکمیت می‌نماید اما به دلیل اینکه نمود سیاسی این رفتار قوی‌تر است لذا جرم ارتكابی سیاسی محسوب می‌گردد.

چالش‌های قضائی تشکیل دادگاه جرم .. (علی شکری و محمدخلیل صالحی) ۲۳۳

ایرادات وارده به این دو ضابطه موجب گردید تا ضابطه مختلط یا تلفیقی مورد توجه قرار گیرد و از یک سو به نیت مرتکب و از سوی دیگر به نتایج حاصله از رفتار مجرمانه توجه گردد. بنابراین نظریه انگیزه سیاسی و هدف قرار دادن تشکیلات سیاسی و اساس حاکمیت شرط تحقق بزه سیاسی است. (همان، ۱۳۷)

ضابطه دیگر برای تعریف جرم سیاسی بر مبنای تاثیر آن بر عموم مردم است. منشا این تعریف موسسه حقوق بین‌المللی است که در سال ۱۸۹۲ معتقد بوده جرم سیاسی زمانی محقق می‌گردد که از نظر اخلاق و حقوق عمومی شدید و هولناک نباشد. به بیان دیگر در صورتی که افکار عمومی از رفتار ارتكابی بزهکار منزجر و متنفر نگردند و احساسات عمومی علیه مرتکب آن نباشد، این رفتار سیاسی محسوب و در غیر این صورت ماهیت جرم عمومی خواهد داشت. در تقسیم بندی دیگر " زمان وقوع " است که جرم سیاسی را در بستر تاریخی تحقق آن تعریف می‌نماید بنابراین ضابطه، ارتكاب جرم در شرایط عادی همواره جرم عمومی محسوب می‌گردد حتی اگر با اغراض سیاسی محقق شده باشد. بنابراین ترور رییس جمهور یک کشور در شرایط عادی با هر نیتی، جرمی عمومی محسوب می‌گردد اما ارتكاب همین جرم در صورت وقوع وضعیت فوق‌العاده نظیر انقلاب‌های سیاسی یا جنگ داخلی، جرمی سیاسی قلمداد می‌گردد ضابطه دیگر کیفیت وقوع جرم است که در این ضابطه ملاک اصلی نحوه تحقق بزه می‌باشد و به نظریه تفوق نیز شهرت دارد و بیانگر این امر است که هر گاه رفتاری با خشونت و توحش محقق شود، جنبه عمومی آن بر جنبه سیاسی غلبه پیدا می‌نماید بنابراین جرم عمومی محسوب می‌گردد و در مقابل در صورتی که رفتار مجرمانه نرم و صلح‌آمیز محقق شده باشد، به جهت تفوق جنبه سیاسی بر عمومی آن، جرم سیاسی محسوب می‌گردد. (اصغری و خسروی ۱۳۹۶، ۱۹۹)

بر اساس ماده یک قانون جرم سیاسی مصوب ۱۳۹۵ که اشعار می‌دارد:

هر یک از جرائم مصرح در ماده (۲) این قانون چنانچه با انگیزه اصلاح امور کشور علیه مدیریت و نهادهای سیاسی یا سیاست‌های داخلی یا خارجی کشور ارتكاب یابد، بدون آنکه مرتکب قصد ضربه زدن به اصل نظام را داشته باشد جرم سیاسی محسوب می‌شود

در بادی امر مشخص است که قانون‌گذار تلفیقی از معیارهای ذهنی و عینی را مورد توجه قرار داده است. از یک سو با امعان نظر به "انگیزه اصلاح امور کشور" توجه خود به ذهنیت مرتکب معطوف داشته است و از سوی دیگر صرفاً ارتكاب جرایم موضوع ماده ۲ این قانون را

ذیل جرم سیاسی محسوب نموده است که عملاً معیار عینی و خارجی رفتار را در شمول تعریف جرم سیاسی موثر دانسته است.

از یک سو توجه به این امر ضروری از که قانون گذار صرفاً فعالیت سیاسی را در حیطه درون نظام مشمول جرایم سیاسی دانسته است چرا که صراحتاً "عدم قصد مرتکب در ضربه زدن به اصل نظام" را شرط لازم جهت احراز عنوان جرم سیاسی دانسته است حال آن که در تعریفی که برخی دیگر از کشورها از جرم سیاسی ارائه نموده اند و متعاقباً به آن اشاره خواهد شد، گاهی ارتکاب جرایم علیه اصل حاکمیت نظام مستقر نیز مشمول تعریف جرم سیاسی قرار گرفته است.

بنابر تعریف قانونی ذکر شده، افراد اگر چه قصد اصلاح امور کشور را داشته باشند، بروز مادی رفتار ایشان صرفاً تا زمانی که اصل ساختار حکومت را نشانه نگرفته امکان تطبیق بر جرم سیاسی دارد لذا ارتکاب هر رفتاری به هدف آسیب زدن یا تغییر نظام حاکم با هر انگیزه شرافتمندانه و غیر شخصی نمی تواند مشمول تعریف جرم سیاسی گردد.

بر اساس ماده ۲ و ۳ قانون جرم سیاسی یک دسته از جرایم به شرط انطباق با مقررات ماده ۱ می توانند جرم سیاسی محسوب گردند و از طرف دیگر برخی جرایم صراحتاً از حیطه تعریف جرم سیاسی خارج گردیده اند. اولین نکته قابل توجه در این مدل از تدوین قانون تعارض میان مواد دوم و سوم این قانون است. از طرفی ماده دو بصورت انحصاری رفتارهای مجرمانه را که قابلیت اکتساب وصف سیاسی دارند احصا نموده است و در ماده سه به یک سری جرایم اشاره نموده که سیاسی محسوب نمی گردند. حال آن که با تنظیم ماده دو و درج حصری جرایم مورد نظر قانون گذار، بر اساس مقررات تفسیر قوانین سایر جرایم بطور قهری حسب مفهوم مخالف ماده مذکور از حیطه جرایم سیاسی خارج می گردند (قیاسی ۱۳۹۸، ۱۵۵) و نیازی به تنظیم ماده جداگانه و تصریح به غیر سیاسی تلقی شدن جرایم خاص وجود نداشته است. این تناقض در قانون نویسی در جلسه علنی مجلس شورای اسلامی^۲ نیز مورد تذکر قرار گرفت اما پیشنهاد حذف این ماده با مخالفت اکثریت نمایندگان مجلس همراه شد.

همانگونه که بیان شد ملاک سیاسی تلقی شدن بزه های موضوع ماده ۲ دارا بودن انگیزه اصلاح امور کشور بوده است اما با مذاقه در جرایم مذکور، عملاً ارتکاب بسیاری از این جرایم بطور موثر موجب اصلاح امور کشور نمی گردد. مشخصاً اصلاح امور کشور از طریق توهین یا افترا به مقامات داخلی یا خارجی و نشر مطالب کذب دور از ذهن به نظر می رسد. صرف نظر از اینکه در قانون نویسی احاله عناوین مجرمانه به قانون دیگر صحیح به نظر نمی رسد اما

چالش‌های قضائی تشکیل دادگاه جرم .. (علی شگری و محمدخلیل صالحی) ۲۳۵

جرایم موضوع بند "پ" (جرایم مندرج در قانون احزاب) و "ت" (جرایم انتخاباتی) نیز در مقایسه با سایر جرایم علیه حاکمیت بسیار نادر و خدشه آنها بر اقتدار حاکمیت بسیار ضعیف به نظر می‌رسد. مضافاً این که در بند "ت"، مجریان و ناظران انتخابات که مرتکب جرایم انتخاباتی می‌گردند از اعداد جرایم سیاسی خارج گردیده اند حال آن که ارتکاب برخی جرایم انتخاباتی با انگیزه اصلاح امور از سوی مجریان و ناظران انتخابات محتمل تر از افراد عادی است و مستثنی نمودن این افراد از حیطه جرم سیاسی با توجه به ظرفیت ارتکاب بزه‌های انتخاباتی از سوی ایشان، از موانع قانونی تشکیل دادگاه‌های سیاسی به حساب می‌آید. بنابراین عملاً حیطه جرایم سیاسی احصا شده توسط قانون جرم سیاسی بسیار مضیق است.

بر اساس مقررات قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ مواد ۴۹۸ تا ۵۱۲ ذیل فصل اول با عنوان جرایم ضد امنیت داخلی و خارجی کشور شناخته می‌شوند که جرایم ذیل این فصل به اختصار "امنیتی" نامیده می‌شوند. اما با مذاقه در مواد قانونی این فصل می‌توان برخی عناوین مجرمانه را احصا نمود که مستعد سیاسی تلقی شدن بوده و در عمل نیز ارتکاب این بزه‌ها توسط اشخاص به قصد اصلاح امور رواج بیشتری داشته و افکار عمومی نیز آن را رفتاری سیاسی تلقی می‌نمایند. از جمله عضویت در گروه‌ها و احزاب مخالف نظام موضوع ماده ۴۹۹ و فعالیت تبلیغی علیه نظام موضوع ماده ۵۰۰، همچنین با لحاظ رکن روانی مرتکب مراتبی از بزه‌های موضوع مواد ۵۰۱ (در اختیار قرار دادن اسرار کشور) و ۵۰۲ (جاسوسی له یا علیه دولت بیگانه در ایران) و ۵۰۳ (ورود به اماکن ممنوعه به قصد جمع‌آوری اطلاعات) و ۵۰۵ (دسترسی غیر مجاز به اسناد طبقه‌بندی شده) و ۵۰۸ (همکاری با دول متخاصم) قانون مذکور در صورتی که با انگیزه اصلاح امور کشور و بدون مقاصد شخصی محقق شوند، می‌توانند بزه‌های سیاسی محسوب گردند.

در خصوص شناسایی جرم سیاسی در جوامع مختلف سه رویکرد کلی مطرح بوده است. رویکرد کشور‌های با نظام کامن‌لا همواره عدم شناسایی جرم سیاسی بوده است و نمونه بارز آن نظام‌های انگلستان و ایالات متحده است. رویکرد دوم ناظر بر کشورهای نظام حقوق رومی-ژرمنی است که بین جرایم سیاسی و غیر سیاسی تمایز قایل شده اند مانند فرانسه و بلژیک که بطور سلبی مصادیق جرم سیاسی را احصا نموده اند اما تعریف واحدی ارائه ننموده اند. اما در نظام‌های دیکتاتوری و توتالیتر جرم سیاسی تبیین گردیده و در قوانین جزایی خود جای داده اند. (شاهچراغ، حسنی و ذوالفقاری ۱۴۰۱، ۲۷۷)

بر اساس ماده ۳ قانون راجع به استرداد مجرمین آلمان مصوب ۱۹۲۹

بزه سیاسی هر عمل قابل کیفری است که بر ضد اساس کشور یا امنیت آن، یا بر ضد رئیس کشور، یا بر ضد مجلس موسس، یا بر ضد حقوق سیاسی انتخاب کننده یا انتخاب شونده یا بر خلاف روابط حسنه با بیگانگان باشد، ارتکاب یابد.

ملاحظه می گردد که تعریف جرم سیاسی در این کشور موسع تر از تعریف قانون گذار ایرانی بوده است و جرایم مهمتری از جمله برخی جرایم امنیتی نیز با وجود شرایطی واجد وصف سیاسی است. همچنین ارتکاب جرایم علیه اساس حکومت با انگیزه های والا و به قصد اصلاح امور نیز می تواند سیاسی تلقی گردد.

معیار های تلقی جرم سیاسی در آلمان عبارتند از: ۱. جرمی که موضوع منحصر و واحد آن تخریب یا تزلزل یک یا چند عنصر نظام سیاسی است. ۲. جرمی که بدون زیان رساندن به منافع خصوصی افراد و بدون داشتن عنوانی از جرایم اختصاصی، متعرض تشکیلات عمومی کشور به منظور تغییر دادن یا مختل کردن آن تشکیلات شود. ۳. جرمی که بر ضد تمامیت دولت و تشکیلات آن صورت گیرد. ۴. جرمی علیه نظام سیاسی موجود و طرز اداره کشور انجام شود و هدف عام و عالی داشته باشد، بر خلاف جرم عمومی که هدف خاص و پست دارد. ۵. اعمالی که به حقوق سیاسی دولت و حقوق سیاسی افراد لطمه وارد می کند و مخل امنیت داخلی یا خارجی یک دولت باشد و مجرم برای برهم زدن و بر اندازی رژیم حکومتی و نظام موجود به اعتبار ایجاد یک نظام جدید که به گمان آنها بهتر و برتر است قیام کرده باشند و بر اثر این قیام و شورش موجب اخلال در اموری شوند که دولت از جهت نمایندگی قدرت عمومی عهده دار آن است. ۶. جرایم ارتکاب یافته علیه دولت، حکومت، قوای عمومی و قواعد اساسی کشوری. ۷. جرایمی که علیه نظام سیاسی و علیه قانون اساسی حکومت و علیه حاکمیت کشور ارتکاب یابد و آن نظم عمومی را مختل نماید که قوانین بنیادی دولت و تفکیک قوا را مستقر کرده است. (خداخواه و نوربخش ۱۳۹۷، ۱۳۵-۱۳۸)

در حقوق کیفری فرانسه ضابطه قانونی برای تعریف جرم سیاسی ارائه نشده و اقدام قانون گذار منحصر به ارائه جدولی در زمینه مجازات های جنائی سیاسی است. از طرفی مجازات سیاسی خاصی در ارتباط با جرائم جنحه ای ارائه نگردیده است و بر مبنای رویه قضائی این امکان وجود دارد که عملی که بر مبنای قانون، مستوجب مجازات یک جرم عمومی بوده، دارای وصف سیاسی گردد (مجیدی ۱۳۸۶، ۱۱۵-۱۱۶)

رویه قضائی مدت مدیدی نظریه عینی را در تعریف جرم سیاسی قبول کرده است، جرایم مختلط که از نظر موضوعی، عمومی و از نظر هدف سیاسی هستند را در زمره جرایم سیاسی

نمی‌داند (استفانی، لواسو و بولوک ۱۳۸۳، ۲۸۲). بر این اساس مهم‌ترین جرایمی که می‌تواند در زمره جرایم سیاسی احصا گردد، مجموعه جرایمی است که در کتاب چهارم قانون جزا این کشور با عنوان جرایم علیه امنیت، دولت و آسایش عمومی ذکر شده است. عنوان نخست این کتاب تحت عنوان "لطمات علیه منافع اساسی ملت" بر اساس ماهیت عمل ارتكابی و نیز تعیین مجازات جنایی سیاسی برای این بزه‌ها توسط قانونگذار، این جرایم را در حیطه جرایم سیاسی محسوب می‌نماید.

بدون تردید جرایم عنوان چهارم این کتاب شامل "لطمات علیه آسایش عمومی" مانند جعل و رشوه از محدوده جرایم سیاسی خارج است و نیز عنوان دوم این کتاب مشتمل بر جرایم تروریستی به دلیل خشونت آمیز بودن ماهیت این اعمال، از ابتدای تصویب نخستین قانون ضد اعمال تروریستی در سال ۱۹۸۶ سعی در دور نگه داشتن این رفتارها از ارفاقات جرم سیاسی بوده است. در خصوص عنوان سوم مشتمل بر "لطمات علیه حاکمیت و دولت" مانند: ایجاد مانع در اجرای آزادی‌های عمومی و مخالف با اجرای قانون و گروه‌های مبارزه و شورشی، رویه قضائی راجع به سیاسی تلقی نمودن آنها وجود ندارد و قانون‌گذار نیز تمایلی به سیاسی تلقی نمودن آن‌ها ندارد. البته تلقی سیاسی بودن جرم صرفاً منحصر در رفتارهای مصرح در کتاب چهارم قانون جزای فرانسه نیست و رویه قضائی برخی جنحه‌های مطبوعاتی و جرایم انتخاباتی نیز از مصادیق جرم سیاسی تلقی می‌گردد اما ارتكاب رفتارهای خشونت آمیز حتی با انگیزه‌های سیاسی از شمول جرایم سیاسی خارج گردیده است (مجیدی ۱۳۸۶، ۱۲۰-۱۲۱).

جرم سیاسی در امریکا از سه عنصر تشکیل شده است: خیانت، فتنه‌انگیزی و جاسوسی. با بررسی سوابق جرایم سیاسی در این کشور می‌توان دو عنصر فساد و تخلف مقامات امریکایی را نیز از مصادیق جرم سیاسی بر شمرد. (شاهچراغ، حسنی و ذوالفقاری ۱۴۰۱، ۲۷۷-۲۷۸) جرایم دیگری که ذاتاً جرم سیاسی محسوب می‌گردند شامل فریب دادن حکومت جهت بدست آوردن اموال یا اشیا ارزشمند و اختلاس از وجوه مالیات دهندگان است. کلاهبرداری و اختلاس صرفاً در صورتی جرم سیاسی است که برای دستیابی به اهداف اعتقادی یا حمله به کل نظام ارزشی حکومت اتفاق افتاده باشد و یا تهدیدی مستقیم علیه قدرت سیاسی حاکم نماید. برای مثال نقض قوانین تراست از طریق کلاهبرداری جرم سیاسی به شمار می‌رود که ناقض آرمان‌های امریکا در رابطه با فرصت‌های یکسان است؛ در نتیجه یکی از ارزش‌های مهم دولت امریکا را مورد تهدید قرار می‌دهد. بطور کلی جرم سیاسی بیش از همه به اعمالی

اطلاق می شود که به نیت کسب منافع سیاسی صورت گیرد. (همان، ۲۹۳) از یک سوی رویه محاکم ایالات متحده در قبال تعیین سیاسی بودن رفتار، عینی است و به انگیزه مرتکب توجهی ندارد و از سوی دیگر معتقد به استحقاق مجازات خفیف تر برای مجرمین سیاسی نیست اما این رویه سختگیرانه با رویکرد سهل گیرانه هیئت منصفه در صدور حکم و اعطا محکومیت های تعلیقی و عفو و آزادی مشروط تلطیف می گردد. (Tokoro & Ingraham, 1969, 149)

با توجه به آنچه گفته شد و با بررسی رویکرد سایر کشورها در تعریف جرم سیاسی یا تحدید حدود آن، در جمع بندی باید گفت تعریف مضیق جرم سیاسی و احصا حداقلی جرایمی که دارای ظرفیت سیاسی تلقی شدن هستند دو عامل اصلی در عدم تشکیل این دادگاه است. موضوعی که در قانون گذاری سایر کشورها با رویکردی موسع تر و کاربردی تر تعریف گردیده است.

به نظر می رسد تعریف جرم سیاسی در مقررات کیفری ایران به شرح زیر قابل اصلاح و بازتعریف است: "هر رفتاری اعم از فعل یا ترک فعل که بصورت غیر خشنوت آمیز و به قصد اصلاح امور کشور علیه حاکمیت ملی صورت گرفته باشد. تبصره: احراز فقدان انگیزه سیاسی بر عهده مقام تعقیب و رسیدگی کننده است و در صورت ایراد متهم، مقام قضائی در صدور تصمیم قضائی می بایست بصورت مستدل و مستدل دلایل عدم احراز انگیزه سیاسی متهم را احصا نماید"

۴. مبانی نظری و الگوی تحلیل

تفکیک جرایم سیاسی از عمومی در جریان تفکر لیبرالیستی قرن نوزدهم به وجود آمد که طبق آن مجرم سیاسی را به لحاظ وجود انگیزه های مردمی و اصلاح طلبانه یا قهرمانی آرمانی که جان خود را فدا می کند و آماده است تا در راه هدف مقدس خود تا مرز شهادت پیش برود، قابل ارفاق می دانستند. در این دوره اندیشمندانی چون گیزو خواهان برخورد ارفاقی با مجرمین سیاسی شدند، این خواسته تا جایی پیش رفت که به تدریج در تمام ملل متمدن جهان به مجرمین سیاسی به عنوان اشخاصی که خواهان تغییر در رویکرد حکومت ها هستند، نگرسته شد. (کلانتری و پارسا ۱۳۹۵، ۶) بطور کلی انگیزه اصلاح گرایانه مجرمین سیاسی سبب شده که برخورد با این افراد به نوعی ارفاقی باشد و به عبارت دیگر دلیل آنکه افکار عمومی محکومان سیاسی را از رافت و اغماض خویش بیشتر بهره مند می سازد، آرمانخواهی و انگیزه های بی آرایش مرتکبان این گونه جرایم است. (همان، ۹)

قانون جرم سیاسی نحوه رسیدگی به این جرایم را در حضور هیئت منصفه، به قانون آیین دادرسی کیفری ارجاع داده است.^۳ اما قانون آیین دادرسی کیفری در خصوص ساز و کار انتخاب و حضور هیئت منصفه و نحوه دخالت تصمیم این هیئت در نظر قضات رسیدگی کننده ساکت است و بالاچار می بایست به مقررات سابق التصویب در این خصوص مراجعه نمود. از سوی دیگر انگیزه مرتکب امری درونی است که احراز سیاسی بودن آن به مقام رسیدگی کننده سپرده شده است.^۴ به شرح آتی با تطبیق مقررات شکلی رسیدگی به جرم سیاسی در هر مرحله، نواقص و ابهامات قانونی که موجب سیاسی تلقی نشدن بزه و متعاقباً عدم تشکیل دادگاه جرم سیاسی است، تبیین می گردد.

۱.۴ مرحله تحقیق

رسیدگی به جرایم درجه ۶ و بالاتر در دادرسی عمومی و انقلاب صورت می گیرد و جرایم درجه ۷ و ۸ مستقیماً جهت تحقیق و رسیدگی به دادگاه کیفری ارسال می گردند. بنابراین برخی جرایم سیاسی بر اساس میزان مجازات قانونی در صلاحیت دادسرا و سایر جرایم مستقیماً در دادگاه مطرح می گردند. در این بخش ابتدا راجع به موانع سیاسی تلقی شدن بزه در دادسرا پرداخته شده است.

سیاسی تلقی شدن بزه های مندرج در قانون جرم سیاسی منوط به احراز انگیزه خاص متهم توسط مقام قضائی است. بنابراین اصل بر عدم وجود انگیزه سیاسی می باشد و وجود انگیزه خاص مرتکب می بایست احراز گردد. قانون گذار در خصوص چگونگی احراز این امر درونی ساکت بوده و معیاری ارائه ننموده است این امر موجب اعمال سلیقه مقامات قضائی در احراز انگیزه می گردد. اگر چه تعیین تکلیف برای مقام قضائی و تحدید اختیارات وی توسط قانون تا حدی که کشف واقع را برای مقام تحقیق غیر ممکن سازد، پسندیده نیست اما ارائه معیارهایی توسط قانون گذار جهت ایجاد وحدت رویه نسبی در تعیین نحوه احراز انگیزه متهم می توانست از اتخاذ تصمیم های متضاد در مراجع قضائی جلوگیری نماید.

از سوی دیگر با توجه به مقررات ماده ۳۰۲ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲، رسیدگی به جرایم سیاسی در صلاحیت دادگاه کیفری یک می باشد بنابراین با ملاحظه ماده ۹۲ قانون اخیر الذکر رسیدگی به بزه سیاسی در مرحله دادسرا صرفاً بر عهده بازپرس است و دادیار تحقیق صلاحیت رسیدگی به این بزه را ندارد. همانگونه که سابقاً بیان شد، جرم سیاسی علیه حاکمیت واقع می گردد و دادستان به عنوان نماینده حاکمیت، در مواجهه با این جرایم بی

طرف به نظر نمی‌رسد و انحصار انجام تحقیقات جرم سیاسی توسط بازپرس به جهت استقلال نظر وی نسبت به دادستان و حفظ بی‌طرفی مقام تحقیق در فرآیند تحقیقات ایجاد گردیده است تا از مداخله دادستان در تصمیم‌گیری بازپرس جلوگیری شود.

در عمل با توجه به قلت تعداد بازپرس‌ها در برخی دادسراهای کشور، دادیاران بطور استثنایی به جرایمی که در صلاحیت دادگاه کیفری یک نباشد رسیدگی می‌نمایند. (مهاجری، آیین رسیدگی در دادسرا (۱)، ۱۳۹۷، ۵۲) از طرفی با توجه به ماده ۵ قانون جرم سیاسی تشخیص سیاسی بودن بزه بر عهده مقام قضائی رسیدگی‌کننده در دادسرا است و متهم می‌تواند در هر مرحله به غیر سیاسی تلقی شدن بزه ارتكابی ایراد نماید و مرجع رسیدگی‌کننده ملزم به اظهارنظر در این خصوص ذیل یک قرار می‌باشد که این قرار قابل اعتراض وفق مقررات آیین دادرسی کیفری است. توجه به این نکته ضروری است که کلیه قرارهای نهایی دادیار تحقیق به تایید دادستان می‌رسد و دادیار حق مخالفت با نظر دادستان را ندارد. (مهاجری، آیین رسیدگی در دادسرا (۲)، ۱۳۹۷، ۳۲۶)

با توجه به اینکه قانون معیار اولیه‌ای جهت تعیین مصادیق جرم سیاسی ارائه ننموده، به این معنی که در صورت ارتكاب بزه‌های موضوع ماده ۲ قانون جرم سیاسی، صرفاً پس از تشکیل پرونده و ارجاع به شعبه تحقیق دادسرا و شروع به انجام تحقیقات مقدماتی توسط مقام قضائی، امکان احراز انگیزه متهم میسر می‌گردد. در صورتی که پرونده متهم به شعبه دایاری تحقیق ارجاع گردد و دادیار پس از تکمیل تحقیقات یا حسب ایراد متهم، متوجه وصف سیاسی بزه گردد می‌بایست از خود نفی صلاحیت نموده و پرونده را جهت ارجاع به شعب بازپرسی به نظر دادستان برساند لکن در صورتی که دادستان عقیده بر سیاسی بودن رفتار نداشته باشد، پرونده را جهت ادامه رسیدگی به شعبه دایاری اعاده خواهد نمود و این موضوع باعث تکمیل تحقیقات بدون توجه به وصف سیاسی بزه می‌گردد. بنابراین اگر چه در بدو امر بنظر می‌رسد محول شدن پرونده به بازپرس موجب تقویت عنصر بی‌طرفی در تحقیقات مقدماتی است چراکه بازپرس قدرت قانونی اختلاف نظر با دادستان را داشته و به تبع آن پرونده جهت حل اختلاف به دادگاه صالح ارسال خواهد گردید (مصدق، ۱۳۹۹، ۳۶۴) اما سکوت قانون در موارد خاص موجب شده روال پرونده در دادسرا با فرض عمومی بودن بزه پیش برده شود. در نتیجه متهم در این مرحله از تحقیقات از امتیازات متهمین سیاسی در مرحله دادسرا بی‌بهره بماند.

نکته قابل توجه آنکه آیا حق ایراد به سیاسی بودن بزه توسط متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی صرفاً یک مرتبه است و در صورت رد آن متهم حق ایراد مجدد ندارد؟ با توجه به

چالش‌های قضائی تشکیل دادگاه جرم .. (علی شگری و محمدخلیل صالحی) ۲۴۱

اینکه قانون در خصوص ماهیت و ویژگی های "قرار رد ایراد سیاسی بودن بزه" ساکت است، لذا باید به قواعد کلی آیین دادرسی رجوع نماییم.

برابر مقررات دادرسی کیفری قرارهای اصداری از نوع اعدادی یا نهایی هستند و اکثر قرارهای نهایی واجد وصف اعتبار امر مختوم می باشند (خالقی ۱۳۹۴، ۱۳۵) اما قرارهای اعدادی فاقد این وصف هستند. لذا دو برداشت از ماهیت قرار رد قابل اتخاذ است. اول آنکه این قرار را اعدادی تلقی نماییم و با آن به شیوه مشابه سایر قرارهای اعدادی برخورد نماییم. در این صورت موضوع فاقد وصف اعتبار امر مختوم بوده و لذا رد ایراد سیاسی بودن در دادسرا مانعی جهت طرح این ایراد در دادگاه نیست. دیدگاه دوم، تطبیق قرار رد ایراد بر قرارهای نهایی است. فرض اخیر با این استدلال تقویت می گردد که سیاسی بودن بزه یک مرتبه مورد بررسی مقام تحقیق قرار گرفته و این مقام رفتار متهم را واجد این وصف تلقی نموده و مرجع رسیدگی به اعتراض به این قرار نیز نظر مقام تحقیق را تایید نموده است. بنابراین تصمیم اتخاذ شده در خصوص سیاسی نبودن رفتار قطعی است و به نوعی تصمیم مقام تحقیق در این خصوص موجب تعیین تکلیف این بخش از پرونده گردیده لذا موضوع واجد اعتبار امر مختوم است و قابل طرح مجدد در مرحله دادسرا نیست.

به نظر می رسد با توجه به اینکه تحقق بزه با وصف سیاسی اتکا کاملی به انگیزه متهم داشته و در هر مرحله از تحقیقات امکان دارد ادله جدید در راستای احراز این انگیزه ارائه شود، لذا اعدادی تلقی شدن این قرار صحیح تر به نظر می رسد. با این وجود سکوت قانون گذار می تواند موجب استدلال بر نهایی بودن این قرار گردد که نتیجه آن سیاسی تلقی نشدن بزه و عدم تشکیل دادگاه های جرم سیاسی است.

۲.۴ مرحله رسیدگی

رسیدگی به جرایم سیاسی در دادگاه کیفری یک و با حضور سه قاضی و نیز هیئت منصفه صورت می پذیرد و رسیدگی در دادگاه کیفری بر اساس کیفرخواست ارسالی از دادسرا و یا رسیدگی مستقیم بر اساس ماده ۳۴۰ قانون آیین دادرسی کیفری آغاز می گردد.

از طرفی رسیدگی به جرایم مصرح در ماده ۲ قانون جرم سیاسی که فاقد وصف سیاسی باشند در صلاحیت دادگاه کیفری دو می باشد بنابراین احراز سیاسی بودن بزه موجب تغییر صلاحیت ذاتی دادگاه رسیدگی کننده می گردد. با این توضیح به شرح آتی احتمالات مختلف را مورد بررسی قرار گرفته است.

یک- در صورتی که بزه ارتكابی از درجه ۶ و بالاتر باشد، دادسرا پس از تکمیل تحقیقات و احراز وقوع بزه، با صدور کیفرخواست پرونده را به دادگاه صالح ارسال می نماید و در صورتی که دادسرا رفتار ارتكابی را بزه سیاسی تلقی نماید پرونده را با صدور کیفرخواست به دادگاه کیفری یک ارسال خواهد نمود.

برابر مقررات ماده ۳۸۹ قانون آیین دادرسی کیفری، پیش از تعیین وقت رسیدگی در دادگاه، جلسه مقدماتی تشکیل و حسب بند "ب" در صورتی که دادگاه خود را صالح به رسیدگی نداند قرار عدم صلاحیت صادر می نماید. از آن روی که رسیدگی دادگاه کیفری یک به بزه سیاسی صرفاً براساس صلاحیت اعطا شده بر اساس بند "ث" ماده ۳۰۲ قانون آیین دادرسی کیفری می باشد لذا این سوال بوجود می آید که اگر در جلسه مقدماتی، قضات حاضر، رفتار ارتكابی را غیر سیاسی تلقی نمایند، آیا امکان صدور قرار عدم صلاحیت به شایستگی دادگاه کیفری دو بدون تشکیل جلسه وجود دارد؟ یا در این جرایم صرف نظر از عدم احراز انگیزه سیاسی مرتکب می بایست حسب کیفرخواست اصداری دادسرا اقدام به تشکیل جلسه نمایند؟ بر اساس یک دیدگاه می توان گفت اصل بر استقلال نظر مقام قضائی است و در صورتی که در جلسه مقدماتی، پس بررسی پرونده مقام قضائی عقیده بر عدم تحقق ارکان بزه سیاسی داشته باشد، می تواند از خود سلب صلاحیت و پرونده را به مرجع صلاحیت دار (عموما دادگاه کیفری دو) ارسال نماید. در این فرض، در صورتی که مرجع دوم که مقصد ارسال پرونده از سوی دادگاه کیفری یک است نیز خود را صالح تشخیص نداده و بزه را سیاسی تلقی کند، حل اختلاف حسب مقررات آیین دادرسی کیفری توسط دیوان عالی کشور^۵ به عمل خواهد آمد. در این فرض در صورتی که نتیجه حل اختلاف میان دادگاه کیفری یک و کیفری دو، منجر به تایید صلاحیت دادگاه کیفری دو گردد؛ بدین معنی که مرجع حل اختلاف ماهیت بزه را سیاسی تلقی ننماید، با توجه به اصل کلی لزوم تبعیت دادگاه تالی از نظر دادگاه عالی و در نتیجه ارسال مجدد پرونده به دادگاه کیفری دو جهت تشکیل جلسه و رسیدگی به اتهام متهم که بزه ارتكابی وی سیاسی تلقی نشده است، این موضوع با حق ایراد متهم به سیاسی بودن بزه وی در جلسه اول رسیدگی در دادگاه کیفری دو رسیدگی کننده به اتهام وی قابل جمع است؟ و در صورت پذیرش ایراد متهم توسط دادگاه کیفری دو، چگونه باید تعارض بوجود آمده را حل نمود؟ چرا که از یک سو قانون حق ایراد به سیاسی بودن رفتار را به مرتکب اعطا نموده و مرتکب از حق قانونی خود در جلسه رسیدگی استفاده کرده است و از سوی دیگر امکان تخطی دادگاه کیفری دو از نظر دیوان عالی مبنی بر سیاسی نبودن بزه امکان پذیر نیست. مضافاً اینکه در صورت عدم

پذیرش این ایراد توسط دادگاه کیفری دو و اعتراض متهم به این قرار، با توجه به اینکه مرجع رسیدگی به اعتراض به کلیه قرارهای قابل اعتراض اصداری از جانب دادگاه کیفری دو، دادگاه تجدید نظر است، لذا با توجه به اینکه میان شعبه دیوان عالی کشور و دادگاه تجدید نظر رابطه عالی و تالی در امور کیفری وجود ندارد، تصمیم گیری دادگاه تجدید نظر نسبت به اعتراض متهم به رد ایراد سیاسی بودن بزه توسط دادگاه کیفری دو با توجه به تصمیم سابق شعبه دیوان عالی در این خصوص چگونه خواهد بود؟ بنظر می‌رسد برابر قواعد کلی اختلاف در صلاحیت ذاتی آیین دادرسی، حل اختلاف میان شعب دادگاه تجدید نظر و دیوان عالی نیز بر عهده یکی دیگر از شعب دیوان عالی کشور خواهد بود. با این حال سکوت قانون‌گذار در خصوص این ابهام موجب می‌گردد تفاسیر دیگری در این فرآیند از سوی قضات مطرح شده و به حق ایراد سیاسی بودن بزه توسط متهم و دلایل وی در جلسه رسیدگی دادگاه توجیهی نشود.

در دیدگاه دوم با در نظر داشتن مبانی رسیدگی به جرم سیاسی می‌توان گفت با توجه به اینکه رسیدگی به جرم سیاسی در دادگاه کیفری مستلزم حضور هیئت منصفه و اعلام نظر ایشان به قضات رسیدگی کننده است. صدور قرار عدم صلاحیت در جلسه مقدماتی توسط قضات دادگاه کیفری یک، نوعی تصمیم گیری راجع به ماهیت بزه بدون توجه به سازوکار هیئت منصفه است که با نص صریح قانون اساسی و قانون جرم سیاسی مغایرت دارد لذا دادگاه می‌بایست وارد رسیدگی ماهوی شده و پس از استماع دفاعیات متهم و نظر هیئت منصفه، در خصوص موضوع حکم مقتضی را صادر نماید. این دیدگاه مانع از ایجاد تعارض دیدگاه اول خواهد شد. اما عدم تصریح مقررات توسط قانون‌گذار موجب می‌گردد طبق دیدگاه اول، تشکیل دادگاه‌های سیاسی با مانع مواجه شود.

التهایه باید به این نکته توجه داشت که رای وحدت رویه اخیر الصدور دیوان عالی کشور در ۴ مهر ۱۴۰۲ که اشعار دارد: "دادگاه هیچگونه الزامی بر متابعت از نظر هیئت منصفه در صدور رأی مجرمیت ندارد" نقش هیئت منصفه را در رسیدگی به جرم سیاسی کم رنگ تر نموده و دیدگاه اول را تقویت می‌نماید که وحدت ملاک اخذ شده از این رای وحدت رویه موجب ایجاد تفاسیر مغایر با دیدگاه دوم می‌گردد.

دو) در فرض صدور کیفرخواست بدون احراز سیاسی بودن بزه با توجه به صلاحیت عام دادگاه کیفری دو، پرونده به آن مرجع ارسال و بدون حضور هیئت منصفه و با وحدت قاضی به موضوع رسیدگی خواهد شد. البته متهم در جلسه اول رسیدگی امکان طرح ایراد بر سیاسی

بودن بزه را دارد که مقام قضائی می بایست در قالب قرار در این خصوص اظهار نظر نماید. سوال مطرح شده در این بخش آن است که اگر متهم در مرحله دادرسی یک مرتبه ایراد سیاسی بودن بزه را مطرح نموده باشد ولی این ایراد رد شده باشد، آیا امکان طرح مجدد این ایراد در جلسه اول رسیدگی دادگاه وجود دارد یا خیر؟

بر اساس استدلالی به شرح سطور سابق راجع به حدوث این سوال در مرحله دادرسی بیان گردید، به نظر می رسد بر اساس همان استدلال طرح مجدد این ایراد در مرحله دادگاه بلا مانع باشد اما سکوت قانون در این خصوص موجب ایجاد بستر برای تفسیر مقابل این نظر را فراهم می آورد که موجبی برای عدم تشکیل دادگاه سیاسی است.

سه) تحقیقات و رسیدگی به جرایم درجه ۷ و ۸ در صلاحیت مستقیم دادگاه کیفری دو می باشد و با توجه به این قاعده صلاحیتی کلیه پرونده های موضوع این جرایم بدو به محاکم مذکور ارسال می گردد. طبق مقررات قانون جرم سیاسی در دادرسی، متهم در هر مرحله از تحقیقات مقدماتی می تواند به غیر سیاسی تلقی شدن بزه ایراد نماید اما در مرحله دادگاه صرفاً در جلسه اول حق ایراد به این موضوع را دارد. حال سوال مطرح شده این است که آیا در رسیدگی به بزه بطور مستقیم در دادگاه کیفری دو، صرفاً حق ایراد مذکور در جلسه اول تحقیقات دادگاه قابل طرح است یا این موضوع تا احراز مجرمیت متهم و ورود به محاکمه وی محفوظ است؟

به عنوان مقدمه باید به این موضوع اشاره نمود که در رسیدگی های مستقیم دادگاه، قاضی دادگاه ابتدا در کسوت بازپرس اقدام به تحقیقات مقدماتی می نماید و پس از خاتمه آن بدون صدور قرار جلب به دادرسی و کیفرخواست اقدام به رسیدگی و صدور حکم می نماید. در این حالت ممکن است که فاصله بین تحقیق و دادرسی اصلاً به دید متهم نیاید (خالقی ۱۳۹۴، ۱۳۱-۱۳۲) بنابراین مشخص نیست که آیا متهم صرفاً در جلسه اول حضور در دادگاه کیفری دو امکان طرح ایراد سیاسی بودن جرم را دارد یا با توجه به وحدت ملاک دادرسی، مادامی که قاضی دادگاه در مرحله تحقیقات مقدماتی و در قامت بازپرس باشد، متهم امکان ایراد مذکور را دارد؟ این موضوع صراحتاً در مقررات کیفری مورد اشاره قرار نگرفته می تواند موجب تضییع حقوق متهم و غیر سیاسی تلقی شدن رفتار وی گردد که به تبع آن تشکیل دادگاه جرم سیاسی منتفی می گردد.

نکته دیگر اینکه در صورت رد ایراد وارد شده از سوی متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی دادگاه، آیا متهم در جلسه اول رسیدگی در دادگاه (پس از احراز مجرمیت وی توسط قاضی

چالش‌های قضائی تشکیل دادگاه جرم .. (علی شگری و محمدخلیل صالحی) ۲۴۵

دادگاه در قامت بازپرس) نیز حق ایراد سیاسی بودن رفتار خود را دارد؟ نتیجه عملی این موضوع آن است که، امکان دارد در فرایند تحقیقات مقدماتی دادگاه (پس از رد ایراد اولیه) دلایلی مبنی بر سیاسی بودن بزه حاصل گردد و دادگاه بدون توجه به آن و حسب نظر سابق خود (مبنی بر رد ایراد سیاسی بودن بزه) جلسه رسیدگی را تشکیل دهد و مبادرت به صدور حکم نماید. در این فرض در صورتی که حق ایراد مجدد برای متهم پذیرفته شود ممکن است متعاقب اعتراض متهم به قرار رد سیاسی بودن بزه، صادر شده در مرحله رسیدگی در دادگاه بدوی، و ارسال پرونده جهت رسیدگی به این اعتراض در مرجع بالاتر، با بررسی ادله جدید سیاسی بودن رفتار محرز گردد و به تبع آن پرونده جهت تشکیل دادگاه سیاسی به دادگاه کیفری یک ارسال شود. اما در صورت عدم پذیرش حق ایراد مجدد متهم به سیاسی بودن رفتار خود در جلسه اول رسیدگی، عملاً امکان تشکیل دادگاه جرم سیاسی منتفی می‌گردد. در این موضع نیز ابهام قانون در این خصوص موجب برداشت‌های شخصی مقامات قضائی می‌گردد.

۳.۴ هیئت منصفه و صدور رای

فلسفه تشکیل این هیئت، مداخله شهروندان در تعیین سرنوشت خود و تنظیم مناسبات اجتماعی امروز است و از جلوه‌های سیاست جنایی مشارکتی محسوب می‌گردد. این هیئت متشکل از افراد مختلف جامعه از طرف مقامات قضائی دعوت می‌گردند تا با شرکت در محاکمه و استماع جریان رسیدگی، بر اساس ادله ارائه شده در باره تقصیر یا عدم تقصیر متهم و در صورت مقصر بودن، در خصوص استحقاق تخفیف وی اظهار نظر نمایند. دیدگاه مخالف به دلیل عدم تسلط عموم مردم به قواعد حقوقی و عوام زدگی کیفری و پیروی مردم از احساسات و بی‌تجربگی قضائی، مخالف نهاد هیئت منصفه هستند. (شریفی ۱۳۹۸، ۱۲۰)

این نهاد بلحاظ مبنایی ریشه در دادرسی اتهامی و نظام حقوقی کامن لا دارد و در حقوق انگلستان هیئت منصفه نقش مهم و اساسی ایفا می‌نماید. اما با گذشت زمان این نهاد در نظام های دادرسی تفتیشی و مختلط نیز نفوذ کرده است. علت حضور هیئت منصفه در جرایم سیاسی و مطبوعاتی بیشتر به دلیل تضمین حقوق متهم در برابر هیئت حاکمه و دخالت دادن قضاوت های عرفی در دادرسی است که موجب ایجاد اعتماد جمعی به محاکمات و رسیدگی هایی می‌گردد که هیئت منصفه در آن حاضر است. (حاجیان، حسنی و رضوی ۱۳۹۷، ۶۹)

بر اساس قانون اصلاح قانون مطبوعات مصوب ۱۳۷۹^۷ اعضا هیئت منصفه در تهران ۲۱ نفر و در سایر مراکز استان ها ۱۴ نفر می‌باشند و اعضا آن هر دو سال یکبار توسط جمعی پنج نفره

از مقامات انتخاب می گردند. نقطه قوت این شیوه انتخاب افراد از میان مشاغل مختلف است اما نقطه ضعف اصلی این روش آن است که افراد انتخاب کننده بغیر از رئیس شورای شهر همگی از سمت های انتصابی هستند و این امر موجب می گردد تا ترکیب افراد انتخاب شده به عنوان هیئت منصفه غالباً با جهت گیری های خاص باشد که این امر با ماهیت هیئت منصفه که همانا استفاده از وجدان جمعی جهت جلوگیری از برخورد خشن و قهر آمیز و خارج از چهارچوب بی طرفی محاکم در مواجهه با مجرم سیاسی می باشد، متعارض است، چرا که اساساً جهت تصدی سمت های انتصابی در حاکمیت وجود ویژگی های خاصی در افراد لازم است بنابراین افرادی که توسط مقامات انتصابی حاکمیت برای عضویت در هیئت منصف انتخاب می گردند نیز به تبع سلايق فرد انتخاب کننده، دارای ویژگی های خاص اخلاقی و اجتماعی هستند لذا گروه انتخاب شده نمی تواند نماینده عامه مردم باشد.

بنظر می رسد رویه اتخاذ شده بر اساس قانون هیئت منصفه مصوب ۱۳۸۲ که در سال ۱۳۸۴ نسخ گردید، با فلسفه هیئت منصفه مطابقت بیشتری داشته است. بر اساس این قانون متعاقب فراخوان عمومی افراد متقاضی جهت عضویت در هیئت منصفه ثبتنام می نمودند و جمعی ۵۰۰ نفره در تهران و ۱۵۰ تا ۲۵۰ نفره در سایر استان ها به قید قرعه انتخاب شده و از میان این افراد برای هر دادگاه ۲۱ نفر در تهران و ۱۴ نفر در سایر استان ها به عنوان هیئت منصفه حاضر می گردیدند. (خالقی ۱۳۹۴، ۸۸)

بر اساس مقررات حاکم فعلی، پس از ختم رسیدگی دادگاه دو پرسش از هیئت منصفه مطرح می نماید: "۱. آیا متهم بزهکار است؟ ۲. آیا در صورت بزهکار بودن مستحق تخفیف است؟" بر اساس ماده ۴۳ قانون مطبوعات^۱ دادگاه پس از اعلام نظر هیئت منصفه، بر اساس قانون مبادرت به صدور رای می نماید.

با توجه به نحوه نگارش ماده مذکور و تبصره های آن، دادگاه الزامی به پذیرش نظر هیئت منصفه ندارد و می توان بر خلاف نظر ایشان انشا رای نماید. حال آن که بر اساس لایحه قانونی مطبوعات مصوب ۱۳۵۸، دادگاه بر اساس نظر هیئت منصفه اقدام به صدور رای می نمود. (همان، ۸۹)

در اینجا نیز ملاحظه می گردد که حضور هیئت منصفه در فرآیند رسیدگی به دادگاه جرم سیاسی دارای ماهیت فرعی و تا حدودی زینتی دارد. چرا که عملاً نظر این هیئت در صدور رای تأثیری ندارد و این موضوع در رای وحدت رویه اخیر الذکر دیوان عالی کشور نیز به وضوح قابل ملاحظه است. به نظر می رسد علت اصلی این تغییر رویکرد، اتکا بیشتر بر

استقلال رای قاضی و این امر که قاضی نباید تحت تاثیر افراد اقدام به تصمیم‌گیری نماید و اینکه هیئت منصفه فاقد سبقه فقهی و اسلامی است.

به نظر می‌رسد راه حل موجود جهت جمع میان استقلال قاضی و دخالت نظر هیئت منصفه به عنوان نمایندگان مردم در فرآیند دادرسی، تعیین جلسه شور میان هیئت منصفه با حضور قضات رسیدگی کننده پس از ختم رسیدگی باشد تا مقامات قضائی مذکور با شنیدن مباحث و استدلال‌های اعضا هیئت منصفه، در صورتی که این نکات را قابل اعتنا تشخیص دهند، در تصمیم‌گیری خود به آنها استناد نمایند.

۵. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

هدف این پژوهش بررسی چالش‌های قضائی تشکیل دادگاه جرم سیاسی با تاکید بر نارسایی‌های اجرایی قانون جرم سیاسی و آیین دادرسی کیفری بوده است و پرسش اصلی در این پژوهش آن‌که: آیا برای تشکیل دادگاه جرم سیاسی مقررات قانونی دارای نواقص اجرایی است؟ و اینکه آیا با بررسی روند رسیدگی شکلی به جرایم سیاسی نیازی به شناسایی قواعد رسیدگی افتراقی خاص جرم سیاسی لازم به نظر می‌رسد؟

همانگونه که ابتدا به آن اشاره گردید، برابر تعریف قانون جرم سیاسی اکثر رفتارهای مجرمانه که از نظر عرف مردم می‌تواند داخل در تعریف جرم سیاسی قرار گیرد عملاً از حیطه تعریف قانونی آن خارج گردیده است و جرایمی که رکن مادی آنها اکثراً از طریق بیان لسانی مطالب محقق می‌شود به عنوان جرایم سیاسی شناسایی شده‌اند. این در حالی است که همانگونه که در رویه برخی دیگر از کشورها مورد اشاره قرار گرفت، جرایم امنیتی در شرایطی می‌توانند داخل در تعریف جرایم سیاسی محسوب گردند. در مقررات کیفری ما مهم‌ترین جرایمی که قابلیت معرفی به عنوان جرایم سیاسی را دارند در ابتدای کتاب تعزیرات قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ مورد تصریح قرار گرفتند از جمله جرم همکاری با دولت‌های متخاصم و عضویت در گروه‌های مخالف نظام؛ به عبارت دیگر از دلایل عدم تشکیل دادگاه جرم سیاسی تعریف مضیق و محدود جرم سیاسی می‌باشد.

در خصوص موانع مربوط به فرایند رسیدگی در دادسرا به نظر می‌رسد با توجه به اینکه همواره علیه دادستان به عنوان مدعی العموم و نماینده حاکمیت در تحقیقات مقدماتی جرایم با وصف سیاسی شبهه خروج از بی‌طرفی وجود دارد و از سوی دیگر امکان قانونی مداخله در فرایند تحقیقات از طریق ارجاع پرونده مرتکب جرم سیاسی به شعب دادرسی در ابتدای

تحقیقات و عدم پذیرش قرار صادره از سوی دادیار تحقیق مبنی بر سیاسی تلقی نمودن رفتار ارتكابی برای دادستان وجود دارد که این امر باعث صدور کیفرخواست بدون توجه به وصف سیاسی رفتار می‌گردد، لذا به نظر می‌رسد در جرایمی که بدواً به دادیار تحقیق ارجاع گردیده است در صورتی که دلایل مبنی بر احراز انگیزه سیاسی در رفتار مرتکب ارائه گردید و این دلایل مورد پذیرش دادیار تحقیق قرار گرفت پرونده بدون اظهار نظر دادستان در خصوص پذیرش این دلایل، جهت رسیدگی به شعب بازپرسی ارجاع گردد تا از مداخله دادستان و استفاده از اختیارات مطلق وی در برابر دادیار تحقیق که موجب ایجاد شبهه خروج وی از بی‌طرفی و جانبداری از حاکمیت به عنوان بزه دیده این جرم حاصل نگردد.

در مرحله رسیدگی در دادگاه کیفری اگرچه برای متهم امتیازاتی از قبیل حضور در برابر هیئت منصفه و امکان ایراد به سیاسی بودن رفتار خود احصا گردیده است اما در عمل همانگونه که به شرح سطور سابق بیان گردید پرونده رسیدگی به جرایم سیاسی در فرضی که همانند سایر پرونده‌ها به دادگاه کیفری ارسال گردد، از بستر مناسب جهت استفاده متهم از حقوق خود در فرایند رسیدگی برخوردار نیست چرا که در فرض ارسال پرونده به دادگاه کیفری یک این دادگاه در جلسه مقدماتی می‌تواند بدون استماع دلایل سیاسی بودن بزه از جانب متهم و بدون در نظر داشتن نظر هیئت منصفه اقدام به صدور قرار عدم صلاحیت به دادگاه صالح با این استدلال که انگیزه سیاسی در رفتار متهم احراز نشده، نماید که این موضوع به دلیل سکوت قانون در خصوص نحوه برخورد با جرایم سیاسی در این مرحله سبب ایجاد تفسیرهای مختلف قضایی و در نتیجه تضییع حقوق متهم از جهت عدم توجه به دفاعیات وی خواهد گردید.

در بخش هیئت منصفه نیز با توجه به رای وحدت رویه اخیر الصدور که دادگاه کیفری را ملزم به تبعیت از نظر این هیئت نموده، به نظر می‌رسد اختیارات دادگاه کیفری در خصوص تصمیم‌گیری راجع به رفتار ارتكابی با وصف سیاسی را گسترش داده است و نهاد نحیف هیئت منصفه با تمام نواقصی که در فرایند تعیین اعضای آن وجود دارد تقریباً به طور کامل از فرایند رسیدگی خارج گردیده است و مشخص نیست با وجود این رای وحدت رویه و اختیار کامل قضات در تصمیم‌گیری بدون توجه به نظر هیئت منصفه علت وجود این هیئت در رسیدگی به جرم سیاسی چیست؟

نهایتاً به نظر می‌رسد قانون آیین دادرسی کیفری و قانون جرم سیاسی در وضعیت فعلی امکان حمایت از حقوق اعطایی به مرتکبین جرایم سیاسی را ندارند و در مرحله تحقیق

چالش‌های قضائی تشکیل دادگاه جرم .. (علی شگری و محمدخلیل صالحی) ۲۴۹

مقدماتی در دادسرا و نیز در مرحله رسیدگی در دادگاه کیفری، مواجهه با جرم سیاسی همانند سایر جرایم و رسیدگی به جرایم سیاسی همانند سایر جرایم نمی‌تواند حافظ حقوق متهم از جمله دفاع وی در برابر هیئت منصفه باشد و سکوت قانونگذار در بخش‌هایی از فرایند رسیدگی موجب ایجاد تفاسیر متعارض قضایی گردد که در نتیجه آن نقش دادگاه جرم سیاسی در سیستم قضائی کشور کم‌رنگ تر می‌گردد. بنابراین پیشبینی آیین دادرسی افتراقی جهت حفظ حقوق متهم در این فرآیند ضروری به نظر می‌رسد.

پی‌نوشت‌ها

۱. اصل یکصد و شصت و نهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
۲. مذاکرات جلسه علنی مجلس شورای اسلامی (دوره نهم) جلسه ۳۹۲
۳. ماده ۴- نحوه رسیدگی به جرائم سیاسی و مقررات مربوط به هیأت منصفه مطابق قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲/۱۲/۰۴ است
۴. ماده ۵- تشخیص سیاسی بودن اتهام با دادسرا یا دادگاهی است که پرونده در آن مطرح است. متهم می‌تواند در هر مرحله از رسیدگی در دادسرا و تا پایان جلسه اول دادرسی در دادگاه نسبت به غیرسیاسی بودن اتهام خود ایراد کند. مرجع رسیدگی کننده طی قراری در این مورد اظهار نظر می‌نماید. شیوه صدور و اعتراض به این قرار تابع مقررات قانون آیین دادرسی کیفری است.
۵. با توجه به اینکه رای وحدت رویه شماره ۷۵۲ دیوان عالی کشور، دادگاه تجدید نظر استان را مرجع حل اختلاف در صلاحیت نسبی میان شعب دادگاه کیفری یک و دادگاه کیفری دو، واقع در یک استان معرفی نموده است. با توجه به دادرسی افتراقی بزه سیاسی، اختلاف در سیاسی تلقی شدن بزه، نوعی اختلاف در صلاحیت ذاتی دادگاه کیفری می‌باشد.
۶. طبق مقررات قانون آیین دادرسی کیفری در ماده ۴۲۶، مرجع رسیدگی به اعتراض به احکام صادره از سوی دادگاه کیفری دو، محاکم تجدید نظر استان و مرجع فرجام خواهی به آراء دادگاه کیفری یک، دیوان عالی کشور است.
۷. اعضا در تهران: وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی، رئیس کل دادگستری استان، رئیس شورای شهر، رئیس سازمان تبلیغات و نماینده شورای سیاست گذاری ائمه جمعه سراسر کشور و در مراکز استان مدیر کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان، رئیس کل دادگستری استان، رئیس شورای شهر مرکز استان، رئیس سازمان تبلیغات و امام جمعه مرکز استان یا نماینده وی هیأت مذکور از بین گروههای مختلف اجتماعی اعضا هیأت منصفه انتخاب می‌کند

۸. ماده ۴۳ - پس از اعلام ختم رسیدگی بلافاصله اعضاء هیأت منصفه به شور پرداخته و نظر کتبی خود را در دو مورد زیر به دادگاه اعلام می‌دارند: الف - متهم بزهکار است یا خیر؟ ب - در صورت بزهکاری آیا مستحق تخفیف است یا خیر؟ تبصره ۱. پس از اعلام نظر هیأت منصفه دادگاه در خصوص مجرمیت یا برائت متهم اتخاذ تصمیم نموده و طبق قانون مبادرت به صدور رأی می‌نماید. تبصره ۲. در صورتی که تصمیم هیأت منصفه بر بزهکاری باشد دادگاه می‌تواند پس از رسیدگی رأی بر برائت صادر کند. تبصره ۳. در صورتی که رأی دادگاه مبنی بر مجرمیت باشد، رأی صادره طبق مقررات قانونی قابل تجدید نظر خواهی است. در رسیدگی مرحله تجدیدنظر حضور هیأت منصفه لازم نیست. تبصره ۴. حضور هیأت منصفه در تحقیقات مقدماتی و صدور قرارهای قانونی لازم نیست.

کتاب‌نامه

- استفانی، گاستون، ژرژ لواسو، و برنار بولوک. (۱۳۸۳) *حقوق جزای عمومی: جرم و مجرم*. ترجمه حسن دادبان. چاپ ۲ تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی
- اصغری، عبدالرضا، و کاظم خسروی. (بهار و تابستان ۱۳۹۶) "قانون جرم سیاسی در سنجه اصل ۱۶۸ قانون اساسی." *آموزه های حقوق کیفری، دانشگاه علوم اسلامی رضوی*. ۱۳
- حاجیان، مسعود، محمدحسن حسینی، و سید مرتضی رضوی. (زمستان ۱۳۹۷) "آیین دادرسی افتراقی جرایم سیاسی در نظام حقوقی ایران." *فصلنامه تخصصی حقوق علم و وکالت*. ۲
- خالقی، علی. (۱۳۹۴) *آیین دادرسی کیفری*. چاپ ۲۸ تهران: شهر دانش
- خداخواه، نسیم، و امیرحسین نوربخش. (۱۳۹۷) *جرایم سیاسی امنیتی در آلمان*. چاپ ۱ تهران: چراغ دانش
- رشیدی، احمد، و امین خادمی. (۱۳۹۵) "جرم سیاسی و چالش های فراروی تعریف آن در ایران." *فصلنامه مطالعات سیاسی*. ۸ (۳۲).
- شاهچراغ، سید حسن، محمدحسن حسینی، و مهدی ذوالفقاری. (تابستان ۱۴۰۱) "سیاست کیفری ایران در قبال جرائم سیاسی و مطالعه تطبیقی آن با نظام حقوقی آمریکا." *مطالعات فقه و حقوق اسلامی*. ۲۷.
- شریفی، محسن. (زمستان ۱۳۹۸) "نارسایی های تقنینی هیئت منصفه کارآمد در نظام حقوقی ایران." *مجلس و راهبرد*. ۱۰۰
- قیاسی، جلال الدین (۱۳۹۸). *روش تفسیر قواعد کیفری*. چاپ ۲. قم: بوستان کتاب
- کلانتری، کیومرث، و پژمان پارسا. (پاییز ۱۳۹۵) "نگرشی نو به قانون جرم سیاسی." *اندیشمندان حقوق* ۱۰
- مجیدی، سید محمود. (زمستان ۱۳۸۶) "تشخیص بزه سیاسی و تاثیر رویه دیوان عالی کشور بر آن در فرانسه." *پژوهش های حقوقی*. ۱۲
- مصدق، محمد (۱۳۹۹) *آیین دادرسی کیفری*. چاپ ۸ تهران: جنگل، جاودانه،
- مهاجری، علی. (۱۳۹۷) *آیین رسیدگی در دادرسی (۱)*. جلد ۱. چاپ ۱۱ تهران: فکر سازان،

چالش‌های قضائی تشکیل دادگاه جرم .. (علی شکری و محمدخلیل صالحی) ۲۵۱

مهاجری، علی. (۱۳۹۷) آیین رسیدگی در دادسرا (۲). جلد ۲. چاپ ۱۱ تهران: فکرسازان.

- Ingraham, B.L, and kazuhiko Tokoro. (1969) "Political Crime in the United States and Japan: A Comparative Study." *Issues in Criminology* 4, no. 2
- Woods, Robert Herbert. (1993) "EXTRADITION: EVALUATING THE DEVELOPMENT, USES AND OVERALL EFFECTIVENESS OF THE SYSTEM." *Regent University of Law Review* 3
- Asgari , abdu al-reza , khosravi , Kazem , (2017) The Law of the Political Crime on the Basis of Article 168 of the Constitution of Islamic Republic of Iran , *Criminal Law Doctrine* 13
- Ghiyasi, Jalal al-din , (2019) , The method of interpretation of criminal rules , Qom , Bostan Ketab Publication
- Ingraham, B.L, and kazuhiko Tokoro. (1969) "Political Crime in the United States and Japan: A Comparative Study." *Issues in Criminology* 4, no. 2
- Kalantari , Kiumars , Parsa , Pejman, (2016) A New Approach to Political Crime Act , *Andishmandan Hoghugh Quarterly* 10
- Khaleghi , Ali , (2015) Criminal procedure , Tehran , Shahr Danesh Publication
- Khoda khah , Nasim , Noorbakhsh , Amirhossein (2018) , Germany: Political crimes and offences , Tehran , Cheragh Danesh Publication
- Majidi ,Seyed Mahmoud , (2007) Diagnosing political Crime and the effect of the Supreme Court's procedure on it in France, *Legal research journal* 12
- Masoud Hajjani , Mohammad Hasan Hasani , Seyed Morteza Razavi ,(2019) "Procedures of differential trial for political crimes in the Iranian judicial system" , *Journal of Science and Advocacy* 1 no. 2
- Mohajeri . Ali , (2018) , Procedure in Prosecutor's Office vol 1, Tehran , Fekrsazan Publication
- Mohajeri . Ali , (2018) , Procedure in Prosecutor's Office vol 2, Tehran , Fekrsazan Publication
- Mosadegh, Mohammad (2020) Criminal procedure , Tehran ,jungle Publication
- Rashidi , Ahmad , Khademi , Amin (2016) Political crime and challenges facing its definition in Iran , *Political Studies Quarterly* 32 , no 8
- Shahcheragh ,Seyed Hasan , Hasani ,Mohammad Hasan, Zolfaghari, Mahdi , (2022) , Investigating Political Crime from the Perspective of Iranian Criminal Law and Its Compliance with the American Legal System ,*Journal of Studies in Islamic Law & Jurisprudence* 14, no 27
- Sharifi , Mohsen (2020) Legislative Deficiencies of the Effective Jury in Iran's Legal System , *Majlis & Rahbord Journal* 26, no 100
- Stefani Gaston, Levasseur Georges , Bouloc Bernard , (2004) , Procedure penale , Translated by Dadban , Hasan Tehran , ATU Publication
- Woods, Robert Herbert. (1993) "EXTRADITION: EVALUATING THE DEVELOPMENT, USES AND OVERALL EFFECTIVENESS OF THE SYSTEM." *Regent University of Law Review* 3.